

УДК 37.037

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІНА СИСТЕМА ВИХОВАННЯ
ДУХОВНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ЕСТЕТИЧНОГО
СЕРЕДОВИЩА УНІВЕРСИТЕТУ**

О. І. Іванова

У статті автор розглядає основні умови створення організаційно-педагогічної системи виховання духовних якостей студентів засобами естетичного середовища університету, її складові, принципи та педагогічні умови функціонування.

***Ключові слова:** духовність, духовні якості, виховання, гуманізація, естетизація, творча активність.*

Організаційно-педагогічна система виховання духовних якостей студентів засобами естетичного середовища базується на ідеї цілісності педагогічного процесу, на розумінні духовності як системної характеристики людини, її життєвого світу, як ціннісно-смысловий стрижень особистості, в якому органічно поєднується мотиваційно-вольовий, емоційно-почуттєвий, інтелектуально-рефлексивний компоненти.

Ми виходимо з того, що духовність визначається категоріями "образ", "символ", "знак", "текст", "значення", "цінності". Духовність є найвищою ознакою ціннісної характеристики людини, духовність формується завдяки культурі, в культурі, в культурному середовищі, частиною якого є естетичне середовище. Отже, домінуючими характеристиками духовності є: культура, цінності, цінності духовні, художні образи, символи, тексти.

Організаційно-педагогічна система виховання духовних якостей студентів засобами естетичного середовища університету передбачає використання аксіологічного, культурологічного, системного і особистісно-діяльнісного підходів, на основі яких провідними духовними якостями студентської молоді є такі: здатність до засвоєння, розуміння і аналізу фактів науки, явищ природи, мистецтва та критичного мислення; здатність до сприйняття та прояву доброти, милосердя, любові, совісті, відповідальності; здатність до сприйняття, оцінювання та творення прекрасного; гуманістичне світовідношення;

віра. На нашу думку, саме ці якості найбільш ефективно виховуються в естетичному середовищі університету.

Організаційно-педагогічна система має функціонувати на основі принципів: культуровідповідності, гуманізації, естетизації, краси педагогічної дії, творчої активності.

Принцип культуровідповідності є своєрідним фундаментом процесу виховання духовних якостей студентської молоді й створення естетичного середовища, що забезпечує успішність цього процесу.

Принцип гуманізації навчально-виховного процесу забезпечує високий рівень моральності особистості (викладачів і студентів) в університеті.

Принцип естетизації спрямований "на піднесення повсякденного у високий естетичний ранг" (Х. Ортега-і-Гассет), завдяки чому повсякденність студентського життя стає естетичною категорією, прекрасне стає невід'ємним від наукової істини, від моральності.

Принцип краси педагогічної дії сприяє утвердженню естетичного контексту освітньо-виховного процесу у вищій школі.

Принцип творчої активності спонукає студентську молодь і професорсько-викладацький склад до реалізації особистісних творчих здібностей і творчого потенціалу в різних видах діяльності.

Організаційно-педагогічна система виховання духовних якостей засобами естетичного середовища університету будується на педагогічних дисциплінах та позааудиторній роботі. В центрі уваги є система педагогічних знань, яку опановують студенти педагогічних спеціальностей.

Серед різних способів пізнання дійсності надзвичайно актуальним для педагогічного знання є мистецтво, яке через художній образ в емоційно-естетичній формі передає вищі духовні цінності: інтелектуальні, моральні, естетичні.

Образність є своєрідним механізмом і унікальною формою передачі наукового педагогічного знання, в якому сконцентрована освітньо-ціннісна і ціннісно-виховна інформація. Тому в побудові організаційно-педагогічної системи виховання духовних якостей у студентів засобами естетичного середовища університету домінуючим має бути олюднене, живе, емоційно-образне педагогічне знання (твори художньої літератури, образотворчого та музичного мистецтва), яке

торкалося душі особистості студента і захоплювало його духовну сферу. Побудова такої системи здійснюється у таких формах: використання мистецтва, емоційно-естетичних факторів при викладанні дисциплін педагогічного циклу; спецкурси за загальною темою "Духовність особистості", які дозволяють розширити коло уявлень студентів щодо сутності духовних ознак та духовних якостей особистості, завдяки яким кожен повинен виконати головне призначення людини – стати людиною; залучення студентів до наукових досліджень з проблем духовності, духовного світу, естетичної культури, виховання підростаючих поколінь засобами мистецтва.

Ефективність функціонування організаційно-педагогічної системи виховання духовних якостей студентів засобами естетичного середовища університету забезпечується сукупністю педагогічних умов:

- гармонізація освітньо-виховного середовища як естетично завершеного простору;
- культура взаємодії викладачів і студентів;
- використання мистецтва, художнього образу як одиниці пізнавально-виховного та естетично-значущого тексту в освітньо-виховному процесі;
- наявність міні-середовищ: інтелектуально-пізнавальне, еколого-культурне, духовно-моральне, образотворчо-музичне, музично-літературне тощо, які органічно взаємодіють між собою і комплексно впливають на духовний світ студентства і сприяють формуванню духовних якостей;
- творча участь студентів у творенні естетичного середовища;
- наповнення естетичного середовища просвітницько-виховними елементами – мудрі вислови видатних людей, звернення, настанови в поетичній формі, фотовиставки, що мають духовно-моральний і естетичний смисл.

Особливість виховання духовних якостей студентської молоді у процесі вивчення педагогічних дисциплін полягає у *поєднанні вирішення завдань професійної підготовки компетентних фахівців, які володіють сучасними науковими знаннями та технологіями їх практичної реалізації у галузі майбутньої діяльності, і*

виховання духовних якостей, що забезпечують їх успішність, творчість, комфортність, комунікабельність в професійному та особистому житті. Кожна із дисциплін педагогічного циклу за своїм спрямуванням є дисципліною духовною, що утверджують вищі духовні цінності. Отже, на кожній з них є можливість цілеспрямовано, враховуючи змістовий матеріал, формувати духовні якості студентської молоді. Духовні якості виховуються завдяки пробудженню викладачем у студентів різнобарвності інтелектуальних, моральних, естетичних почуттів у процесі навчання, використанню духовного потенціалу змісту матеріалу, естетичних організаційних форм проведення різних видів занять та введення на них емоційно-насиченого науково-пізнавального матеріалу, різних видів мистецтва, які сприяють пробудженню комплексу почуттів, гармонізації пізнавального процесу.

Духовне, естетичне середовище у ВНЗ створює, перш за все, педагог. Естетичне середовище і результат вихованості студентів залежить від таких особливостей вчителя, як творчість, динамічність, захопленість, ініціативність, інноваційність, відданість професії. Від рівня естетичної культури, художньої освіченості, духовності, творчості, об'єднання зусиль професорсько-викладацького складу університету залежить створення духовно-естетичного середовища, що дієво впливає на виховання духовних якостей студентів.

Значна увага має приділятися уявленням про справжню красу, яка є поєднанням зовнішньої і внутрішньої краси, а внутрішня краса є гармонією людської душі, її краси і моральності. Зіткнення з будь-яким мистецтвом сприяє розвитку як духовних якостей, так і творчих здібностей майбутнього вчителя, його творчої уяви, образного мислення, інтуїції.

Під час занять вирішуються творчі завдання, педагогічні ситуації, що беруться зі шкільного чи студентського життя або з художніх творів, художніх фільмів. Під час обговорення таких творів у студентів виникають морально-естетичні переживання, відбувається оцінка вчинків людей, формується готовність до власного морального вибору в зображуваних складних життєвих ситуаціях.

За мотивами твору або фільму студенти пишуть твори-роздуми, есе. Метод написання творів-роздумів як самостійна творчо-інтелектуальна робота є надзвичайно ефективним. Студенти вчаться співпереживати героям, аналізувати як їхні вчинки, так і свої власні з

позицій гуманності, людяності, вчать робити власний моральний вибір, розрізняти негативні явища суспільства, бачити вічні і сучасні проблеми, що псують людей і їхнє життя. Крім того, студенти вчать логічно, в образній формі висловлювати думки, критично мислити, аналізувати суспільні явища, що вкрай необхідно майбутнім вчителям.

Основною особливістю спілкування ми вважаємо діалог, а діалог лежить в основі такого методу, як дискусія. Під час дискусії студенти вчать вступати в діалог, поважати чужу точку зору, поважати особистість, не схожу на власну, поважати достоїнство іншого, вчать слухати, висловлювати свою думку, аргументовано доводити свою точку зору, коректно її відстоювати, знаходити істину, аналізувати свої вчинки через вчинки екранних чи літературних героїв, а значить, знову ж таки розвивати духовні якості.

У позааудиторній роботі корисно також звернутися до театру як особливого естетичного осередку, що сприяє духовному розвитку молоді і, як показують дослідження, не часто відвідується молоддю в останній час.

Театральні вистави виховують у студентської молоді естетичний смак, сприяють розвитку емоційної, інтелектуальної, духовно-моральної сфери, розумовій діяльності, рефлексивному ставленню до свого життя, оцінюванню своїх і чужих вчинків.

Особливо цінним, на наш погляд, у педагогічній творчості є використання у виховній діяльності скарбів народної творчості, народного мистецтва, їхніх традицій як національних, так і регіональних, творів різних видів мистецтва класичного спрямування, живої, нематеріальної культурної спадщини (фольклор, народні традиції, декоративно-ужиткове мистецтво тощо).

Так, відвідування виставок у музеях для деяких студентів стають одкровенням. Краса, дух народу, народна душа, народна мудрість втілені в орнаментальних мотивах вишивки, представлені в різьбі по дереву, писанкарстві тощо. Під час таких заходів студенти знайомляться з традиційними видами народного мистецтва: вишивкою, керамікою, різьбою по дереву, декоративним розписом. Такі інтерактивні форми співдружності музею та викладачів і студентів, що проводяться у музеї (в особливому: інтелектуально-пізнавальному, духовно-моральному, образотворчому, історико-культурному і естетичному середовищі), сприяють естетичному, моральному,

духовному розвитку студентів і відповідних духовних якостей, сприяє збереженню національних і регіональних традицій, пробуджує глибокий інтерес студентів до історії, культури (матеріальної і нематеріальної) народу, виховує любов до рідної землі, своїх предків, їхніх культурно-художніх надбань, наповнює піднесеним почуттям патріотизму.

Оскільки важливим засобом виховання духовних якостей у студентів є створення естетичного середовища університету, тому дуже важливо використовувати фольклор, художню літературу, музику, образотворче мистецтво; емоційно-естетичні фактори, що несуть із собою мистецтво, емоційний виклад наукового матеріалу, емоційно забарвлене спілкування, образ педагога, безпосередньо естетичне середовище тощо.

Так, враховуючи той факт, що твори фольклору мають величезну духовну і виховну насиченість, у навчальній роботі зі студентами вкрай важливе звернення до усної творчості народу. Висловлення думки в них тісно пов'язане з естетичною та моральною оцінкою різних життєвих явищ у всій їхній різноманітності, від побутових життєвих подій до подій великого соціального значення. Фольклор – це і національний колорит, і загальнолюдські проблеми, і виховний вплив на особистість. Нажаль, ці характеристики фольклору вихователі молоді належним чином не враховують і відповідно не використовують.

За народними спостереженнями щасливою людина може бути лише тоді, коли має можливість працювати і жити в гармонії з природою. Народна творчість не тільки тісно пов'язана з різними ділянками побуту, є складовою традиційно-побутової культури, вона є і живим, духовним надбанням народу, тому надає різноманітний матеріал виховного значення (родинного, трудового, морального, естетичного, патріотичного). Цей багатий виховний ресурс усної народної творчості можна і слід використовувати у практиці виховання у молоді вищезазначених духовних якостей.

Крім того, у позааудиторній роботі слід використовувати надзвичайно різнобарвні форми. Серед них:

– *клубна робота* (студенти беруть активну участь у працюючих, клубах при кафедрі педагогіки: "Клуб молоді сім'ї" навчає естетиці співвідносин у сім'ї; "Єднання" навчає толерантності,

діалогічному спілкуванню, готовності до діалогу культур, що гармонізує людські відносини; "Інтелігент" представляє можливості спілкування з інтелігенцією у різних сферах діяльності: науки, мистецтва, бізнесу тощо);

– *гуртки художньої самодіяльності* (танцювальний, вокальний, драматичний гуртки, що працюють при університеті);

– *художньо-естетичне оформлення* (благоустрій приуніверситетської ділянки: прибирання її, висаджування і поливання квітів, кущів; художньо-естетичне оформлення холу та навчальних аудиторій: підбірка портретів та картин для виставок на стінах; цитат з поетичних текстів, висловлювань відомих людей (Т. Шевченка, Л. Костенко, В. Сосюри, Р. Кіплінга, Святителя Василя Великого, Марії Терези) на духовно-моральну тематику. Саме таке оточуюче середовище, звернене до душі і серця кожного, не буденне, а святкове, піднесене, наповнене естетикою духовності відповідно виховує, примушує студентів зупинятися, читати вислови, роздумувати над ними, розглядати фотовиставки, картини, фотографуватись на пам'ять);

– *самостійна творча діяльність*, що має естетично-духовну спрямованість (написання рефератів, наукових статей, підготовка виступів на студентську конференцію, проблемно-пошукова діяльність, вирішення педагогічних ситуацій, написання творів, есе, підготовка наукових випускних робіт тощо).

Значна роль у вихованні духовних якостей студентської молоді засобами естетичного середовища належить спецкурсам за загальною темою "Духовність особистості", які дають можливість розглядати у гармонійній єдності духовні цінності, що породжують духовні якості.

Значний інтерес у студентів викликають заняття щодо православної віри, в якій утверджуються такі загальнолюдські цінності, як любов до ближнього, милосердя, співстраждання, доброта, повага до людської гідності, гуманізм.

Великий виховний потенціал у цьому контексті вміщує "Поучення своїм дітям" Володимира Мономаха, в якому він заповідав майбутнім правителям дотримання православної віри, морально-етичної поведінки відповідно до цієї віри, любові до Батьківщини, особисту хоробрість і скромність, увагу до простих людей і гостинність. "Серце не повинно лінуватися, а повинно трудитися", "страх майте Божий в серці своєму і милостиню подавайте не скудну,

адже це – початок всякого добра", "душу – чисту і непорочну, бесіду – лагідну". Володимир Мономах наставляє своїх дітей: "Старих поважайте як батька, а молодих як братів", "в домі своєму не лінуйтесь, брехні остерігайтесь, і пияцтва, і блуду", "напоїть і накормить жебрака, більш за все поважайте гостя, чи простолюдин він, чи із знаті, чи посол", "не пропустіть людину, не привітавши її, і добре слово любіть", "створячи добро, не лінуйтесь ні на що добре, не давайте сильним губити людину" [4].

На основі спостережень можна зробити висновок, що значна частина студентської молоді проявляє інтерес до релігійної віри, проте вони обмежені вузькістю своїх уявлень і знань щодо основних її ідей. З метою пробудження духовно-моральних якостей на заняттях спецкурсів корисно впроваджувати технології використання текстів, висловів, в яких закарбовані релігійні духовні цінності, інтеракціональні педагогічні технології діалогічної взаємодії, "сократичні бесіди", які передбачають неоднозначні відповіді й відповідно напругу думки та асоціативного мислення, в яких використовуються прийоми синкризи і анакризи, що дозволяють співставляти різні точки зору, а також специфічні способи, що стимулюють, провокують співбесідника висловити свою думку про предмет обговорення.

Отже, ефективність функціонування організаційно-педагогічної системи виховання духовних якостей студентів засобами естетичного середовища університету забезпечується сукупністю педагогічних умов: гармонізація освітньо-виховного середовища як естетично завершеного простору; культура взаємодії викладачів і студентів; використання мистецтва, художнього образу як одиниці пізнавально-виховного та естетично-значущого тексту в освітньо-виховному процесі; наявність міні-середовищ: інтелектуально-пізнавальне, еколого-культурне, духовно-моральне, образотворчо-музичне, музично-літературне; творча участь студентів у творенні естетичного середовища; наповнення естетичного середовища просвітницько-виховними елементами.

Література

1. Долматова М. П. Художній текст як чинник мовно-естетичного впливу / М. П. Долматова // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 2. – С. 79–86.

2. Іордакі Н. А. Методологічні засади виховання духовності : автореф. дис. для здобуття наук. ст. канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 / Н. А. Іордакі. – Х., 2003. – 18 с.
3. Истоки интегральной педагогики. Владимир Мономах // Гребенщикова Е.А. и др. История дошкольной педагогики в России: хрестоматия. – М. : "Просвещение", 1976. – С. 39–41.
4. Мельничук С. Формування естетичної культури майбутніх учителів / С. Мельничук // Мистецтво та освіта. – №3. – 2004. – С.4–5.
5. Ортега-і-Гассет Х. Місія університету / Х. Ортега-і-Гассет // Ідея Університету: Антологія / [Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська] ; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів: Літопис, 2002. – 304 с. – С. 65-108.
6. Печко Л. П. Основные характеристики эстетико-педагогической среды школы, урока, класса / Л. П. Печко // Эстетическая среда и развитие культуры личности: Межвузовский сборник научных трудов ; Институт художественного образования Российской академии образования. – М. ; Луганск, 2000. – Выпуск 2. – С. 5–19.
7. Шевченко Г. П. Образне мислення і процес його формування у студентської молоді засобами мистецтва : [монографія] / Шевченко Г. П., Фунтікова Н. В. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 188 с.

В статье автор рассматривает основные условия создания организационно-педагогической системы воспитания духовных качеств студентов средствами эстетической среды университета, её составляющие, принципы и педагогические условия функционирования.

Ключевые слова: *духовность, духовные качества, гуманизация, эстетизация, творческая активность.*

The author of the article examines basic conditions of creation of the organizational and pedagogical system of education of students' spiritual qualities by means of aesthetic environment of the University, its components, principles and pedagogical conditions of its functioning.

Key words: *spirituality, spiritual qualities, humanisation, aesthetisation, creative activity.*

Іванова О. І. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ).

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Г. П. Шевченко